

Ks. Andrzej Kiciński

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

ORCID: 0000-0003-3076-6878

Ks. Rafał Muda

Wyższe Seminarium Duchowne Diecezji Zamojsko-Lubaczowskiej w Lublinie

ORCID: 0000-0001-9708-9926

**WPROWADZENIE W KULTUROWE UJĘCIE
NAUCZANIA RELIGII KATOLICKIEJ
W UNII EUROPEJSKIEJ
Perspektywa włoska**

*AN INTRODUCTION TO THE CULTURAL FRAMING OF CATHOLIC
RELIGIOUS EDUCATION IN THE EUROPEAN UNION.
THE ITALIAN PERSPECTIVE*

ABSTRACT:

The European Union has 27 Member States. In 8 EU countries religion lessons are obligatory in public schools and in 15 they are optional. In 6 EU countries, religion can be an elective subject for the maturity exam. The teaching of religion only in some countries, such as Poland recently, is at the crossroads of intersecting ideological influences and the Churches' concern for the full education of the young European.

A scholar who made a significant contribution to the understanding and identity formation of the teaching of Catholic religion in Europe, and especially in Italy, was Emilio Alberich Sotomayor SDB. His publications of educational, and therefore cultural, significance have helped to characterise the teaching of Catholic religion as an academic discipline and as a school subject.

Culture in the general sense means everything with which man perfects and develops the manifold

Unia Europejska liczy 27 państw członkowskich. W ośmiu z nich lekcje religii są obowiązkowe w szkołach publicznych, a w 15 fakultatywne. W sześciu krajach UE religia może być przedmiotem wybieranym na egzaminie maturalnym. Nauczanie religii tylko w niektórych państwach, takich jak ostatnio Polska, znajduje się na rozdrożu krzyżujących się wpływów ideologicznych i troski Kościołów o pełną edukację młodego Europejczyka.

Naukowcem, który wniósł znaczący wkład w rozumienie i tworzenie tożsamości nauczania religii katolickiej w Europie, zwłaszcza we Włoszech, był Emilio Alberich Sotomayor SDB. Jego publikacje o znaczeniu wychowawczym, zatem kulturowym, pozwoliły scharakteryzować nauczanie religii katolickiej jako dyscypliny naukowej i przedmiotu szkolnego.

Kultura w sensie ogólnym oznacza wszystko, czym człowiek doskonali i rozwija wielorakie

talents of his spirit and body. An introduction to the cultural framing of the teaching of Catholic religion in the European Union from an Italian perspective seeks systemic solutions to foster the maturation of the personality in the religious dimension in order to discover and design one's own place in society and in history.

uzdolnienia swego ducha i ciała. Wprowadzenie w kulturowe ujęcie nauczania religii katolickiej w UE poszukuje z perspektywy włoskiej rozwiązań systemowych, sprzyjających dojrzewaniu osobowości w wymiarze religijnym w celu odkrycia i zaprojektowania własnego miejsca w społeczeństwie i historii.

Słowa kluczowe: nauczanie religii katolickiej, szkoła, kultura, Unia Europejska, Włochy

Keywords: Catholic religious instruction, school, culture, European Union, Italy

W systemie oświaty w Polsce następują nagle zmiany dotyczące nauczania religii w szkołach publicznych. Ministerstwo Edukacji Narodowej ogranicza jej ilość – z dwóch godzin do jednej tygodniowo. Dokonuje się też zmiana organizacji lekcji, gdyż nauczanie religii ma być organizowane na początku lub końcu zajęć lekcyjnych. Planowane jest również łączenie klas. Konferencja Episkopatu Polski stanowczo sprzeciwiała się tym zmianom wprowadzanym bez odpowiednich konsultacji z Kościołem katolickim, a także z innymi Kościołami i związkami wyznaniowymi.

Stowarzyszenie Katechetyków Polskich, które od lat – działając zgodnie ze swoimi celami statutowymi – podejmuje refleksję naukową nad analizą aktywności człowieka w świecie i Kościele w świetle Objawienia Bożego, także protestuje przeciwko zmianom narzuconym przez ministerstwo. Warto w tym miejscu podkreślić, że Stowarzyszenie Katechetyków Polskich stanęło przed wyzwaniem obrony prawa rodziców i opiekunów do normalnego i całościowego wychowania dzieci (zgodnie z własnymi przekonaniami) właściwie po raz pierwszy po okresie przemian ustrojowych w Polsce, zapoczątkowanych w 1989 r., czyli od momentu powrotu nauczania religii katolickiej do szkoły publicznej (w 1990). Ministerstwo Edukacji Narodowej, wprowadzając nowe zmiany w organizacji lekcji religii, dąży do jej marginalizacji i – użyjmy bardziej dosadnych słów – uporczywie nęka ten przedmiot szkolny, deprecjonując go w stosunku do innych. Ksiądz Roman Buchta, przewodniczący stowarzyszenia, stanął w obronie lekcji religii w szkole m.in. podczas konferencji zorganizowanej w siedzibie polskiego episkopatu, wskazując, że zdecydowana większość państwa UE traktuje nauczanie religii jako niezbędny element systemu edukacji¹. Inni członkowie stowarzyszenia nie przestają w swoich wystąpieniach medialnych (przede wszystkim w publikacjach naukowych) przybliżać pełnego rysu historycznego nauczania religii w Polsce po 1945 r. i jej podstaw prawnych². Niniejszy artykuł stanowi próbę wprowadzenia

¹ Pełny zapis konferencji: por. Biuro Prasowe KEP, <https://episkopat.pl/doc/215150.eksperci-konferencji-episkopatu-polski-o-szkolnych-lekcjach-religii> [dostęp: 20.12.2024].

² Przykładem takiej syntezy jest np. publikacja: P. Goliszek, *Nauczanie religii w polskich przedszkolach i szkołach publicznych*, „Teki Komisji Prawniczej PAN” Oddział w Lublinie 2 (2020), s. 177–195. Mamy tutaj omówione również podstawowe akty normatywne dotyczące nauczania

w kulturowe ujęcie nauczania religii katolickiej w jednym z krajów UE, w którym cieszy się dużym poparciem u uczniów i rodziców, ale i u wielu stron politycznych niekoniecznie będących blisko nauki Kościoła, lecz racjonalnie podchodzących do współczesnego przekazu kodu kulturowego w szkole, związanego z wartościami chrześcijańskimi.

Należy podkreślić, iż stan badań nauczania religii w szkole publicznej w Polsce³ i Europie⁴ stale się „powiększa”. Na początku tego artykułu zostanie zastosowana metoda syntezy wprowadzającej w stan prawny nauczania religii w krajach UE. Następnie wykorzystana będzie metoda analizy mająca na celu ukazanie wpływu wywartego przez ks. E. Albericha (niekwestionowanego, europejskiego katechetyka ze Salezjańskiego Uniwersytetu Papieskiego w Rzymie) na współczesną koncepcję nauki religii w Europie, charakteryzującą się obiektywizmem i racjonalizmem. Na ostatnim etapie powrócimy do metody syntezy, która ukaże perspektywy włoskiego rozwiązywania problemu z nauczaniem religii katolickiej we współczesnej szkole publicznej i która usiłuje łączyć cele szkoły europejskiej z edukacją religijną, zamierzającą dopomóc uczniowi w dojrzewaniu osobowości w wymiarze religijnym oraz w planowaniu swej roli w społeczeństwie i w historii.

1. NAUCZANIE RELIGII W UNII EUROPEJSKIEJ

W zdecydowanej większości krajów UE państwo zapewnia edukację religijną, uznając ją za istotny element życia społecznego oraz wykształcenia dzieci i młodzieży. Odzwierciedla się to w rozwiązaniach prawnych dotyczących m.in. organizacji i finansowania nauczania religii i programów. Prezentując rozmaite modele nauczania religii w szkolnych systemach europejskich, można posłużyć się podziałem ze względu na miejsce nauczania religii w systemie szkolnym, mianowicie na takie, w którym religia stanowi przedmiot obowiązkowy lub fakultatywny i takie, gdzie nauczanie religii odbywa się poza szkołą. Obecnie Unia Europejska liczy 27 państw członkowskich. Są nimi: Austria, Belgia, Bułgaria, Chorwacja, Cypr, Czechy, Dania, Estonia, Finlandia, Holandia, Irlandia, Grecja,

religii w Polsce: Konstytucję RP, Konkordat między Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską, Ustawę o systemie oświaty i rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej.

³ A. Kiciński, *Tra parrocchia e scuola. L'evoluzione della catechesi in Polonia negli anni 1918–2001* (I parte), „Salesianum” 2 (2005), s. 331-366; (II parte): „Salesianum” 3 (2005), s. 479-505; (III parte): „Salesianum” 1 (2006), s. 101-127.

⁴ A. Kiciński, V. Annicchiarico, *The Cultural Dimension of Catholic Liturgical Rites in Catholic Religious Education in the Context of the Objectives of the Education System in Italy*, „Verbum Vitae” 4 (2022), s. 843-868; *L'Insegnamento della religione risorsa per Europa. Atti della ricerca del Consiglio delle Conferenze Episcopali d'Europa*, red. Conferenza Episcopale Italiana servizio nazionale per l'IRC, Torino 2008; A. Kielan, *Modele nauczania religii rzymskokatolickiej w krajach europejskich*, Kraków 2012; A. Kielan, T. Panuś, *The perspectives of catechesis in Europe*, Kraków 2010; E. Osewska, *Edukacja religijna w szkole katolickiej w Anglii i Walii w świetle „Living and Sharing Our Faith. A National Project of Catechesis and Religious Education”*, Tarnów 2008.

Hiszpania, Francja, Łotwa, Litwa, Luksemburg, Malta, Niemcy, Polska, Portugalia, Rumunia, Słowenia, Słowacja, Szwecja, Węgry i Włochy.

W ośmiu państwach EU lekcje religii są obowiązkowe w szkołach publicznych. Owe kraje to: 1. Niemcy, 2. Austria, 3. Szwecja, 4. Dania, 5. Finlandia, 6. Malta, 7. Grecja, 8. Cypr. Należy w tym miejscu dodać, że w trzech departamentach we Francji nauczanie religii również jest obowiązkowe, choć sytuacja tego kraju wymagałaby szerszego pogłębienia.

W 15 krajach EU obowiązuje fakultatywny udział w lekcjach religii prowadzonych w szkole publicznej. Tymi krajami są: 1. Słowacja, 2. Belgia, 3. Estonia, 4. Litwa, 5. Rumunia, 6. Hiszpania, 7. Włochy, 8. Irlandia, 9. Polska, 10. Portugalia, 11. Chorwacja, 12. Czechy, 13. Holandia, 14. Łotwa, 15. Węgry. Tylko w czterech państwach UE religia jest nauczana przez związki wyznaniowe poza szkołą publiczną. Wspomniana Francja może organizować w szkole naukę religii jedynie w departamentach: Dolny Ren, Górny Ren, Mozela. W Bułgarii religia nie jest wprost nauczana, mimo iż są przedmioty tzw. wyznaniowe: religia – chrześcijaństwo i religia – islam oraz przedmiot niewyznaniowy: religia. W Słowenii i Luksemburgu nauczają się w szkole publicznej przedmioty: etyka.

W sześciu krajach UE religia może być przedmiotem wybieranym na egzaminie maturalnym. Te kraje to: 1. Austria, 2. Czechy, 3. Finlandia, 4. Grecja, 5. Irlandia i 6. Niemcy. Oczywiście i w tym przypadku nie chodzi tylko o religię katolicką, ale także o prawosławną czy ewangelicko-luterańską, w zależności od wyboru maturzysty.

Nauczanie religii w UE znajduje się na rozdrożu krzyżujących się wpływów ideologicznych oraz troski Kościołów o pełną edukację młodego Europejczyka. Wnioski płynące z badań są następujące. Po pierwsze, nauczanie religii w Europie jest powszechne i wyraża prawdę, iż wymiar religijny stanowi integralną część życia człowieka, a nie jego nadbudowę, dlatego szkoła nim się zajmuje. Po drugie, nauczanie religii wzbogaca szkołę i społeczeństwo o bezcenne laboratoria kultury i człowieczeństwa, w których – odczytując znaczący wkład chrześcijaństwa – pozwala się uczniom odkrywać dobro i wzrastać w odpowiedzialności oraz doskonalić zmysł krytyczny wobec współczesnych problemów. Po trzecie, nauka religii w Europie umożliwia poznanie wielkości wkładu chrześcijaństwa w rozwój kultury europejskiej, gdzie „słowem kultura w znaczeniu ogólnym określa się wszystko, za pomocą czego człowiek doskonali i rozwija różnorodne dary ducha i ciała, usiłuje dzięki poznaniu i pracy podporządkować swojej władzy świat, zaś przez postępowanie obyczajów i różnych instytucji czyni bardziej ludzkim życie społeczne zarówno w rodzinie, jak i w całej społeczności obywatelskiej, a na przestrzeni dziejów wyraża, przekazuje i zachowuje w swoich dziełach wielkie doświadczenia duchowe i pragnienia po to, by służyły rozwojowi wielu, a nawet całego rodzaju ludzkiego” (KDK 53). Po czwarte, nauka religii porusza konieczne kwestie wychowawcze i angażuje całe społeczeństwa, także szkołę, parafię i rodzinę.

Na koniec tego wątku należy zauważyć, że UE nie narzuca jednolitego systemu wszystkim państwom członkowskim, natomiast promuje wymianę najlepszych

praktyk, stanowczo sprzeciwiając się wszelkiej dyskryminacji. Wydaje się więc, że marginalizowanie nauczania religii w szkole publicznej w Polsce poprzez umieszczanie tego przedmiotu przed lub po zajęciach podstawowych ma wyraźne cechy dyskryminacji uczniów i rodziców rozmaitych wyznań. Dyskryminowanie to nierówne traktowanie ludzi m.in. ze względu na ich rasę, kolor skóry, płeć, język i religię. UE deklaruje troskę o wysoką jakość edukacji, gdzie w rozwoju kompetencji kluczowych nie można pomijać prawa konfrontacji z człowiekiem, ze światem, z Bogiem i poszukiwaniem prawdy czy ostatecznego sensu życia, a które to tematy wiążą się z profesjonalnym nauczaniem religii.

2. TOŻSAMOŚĆ NAUCZANIA RELIGII KATOLICKIEJ WEDŁUG KS. E. ALBERICHA

Naukowa refleksja nad rolą i znaczeniem nauczania religii w szkole wciąż jest aktualna. Jest to szczególnie istotne teraz, kiedy w wielu państwach UE uwypukla się potrzebę poszanowania wolności wyznania, promuje imperatyw świeckości szkół, docenienia i respektowania różnorodności religijnej oraz dostrzega się potrzebę dialogu między różnymi religiami, wyznaniem czy tradycjami. Naukowcem, który znacząco przyczynił się do rozumienia i tworzenia tożsamości nauczania religii katolickiej w Europie, zwłaszcza we Włoszech, był salezjanin, ks. E. Alberich Sotomayor.

Książk E. Alberich, podejmując badania nad tożsamością nauczania religii, podkreślał, że jego rozumienie ewoluowało na przestrzeni lat. Tym samym zasadne staje się ukazanie, jak owo nauczanie definiowano w ostatnich stuleciach. W nowożytności obecność religii katolickiej w szkole europejskiej postrzegano jako „rzecz” naturalną, oczywistą⁵. Takie spojrzenie wynikało z faktu bycia przez Kościół katolicki podmiotem promującym powstawanie i rozwój nowych szkół. Skutkowało to sytuacją, w której nauczanie religii utożsamiano z katechezą. W XVI i XVII stuleciu wyznania chrześcijańskie (protestanci i katolicy) utożsamiane były z instytucjami państwowymi. Wywierający znaczący wpływ na funkcjonowanie społeczeństwa chrześcijanie decydowali o stanowieniu norm i przepisów państwowych, wskutek czego nauczanie religii zyskiwało charakter katechetyczny, konfesyjny, jeśli chodzi o jego organizację i nauczane treści. Stało się narzędziem pomocnym w alfabetyzacji, procesie socjalizacji, a także w rozwoju kultury⁶. Taki stan rzeczy wpływał na utrzymanie katechetycznego i konfesyjnego charakteru nauczania religii w odniesieniu do promowanych treści i formy jego realizacji⁷. Postępujący

⁵ Por. E. Alberich, *La catequesis en la Iglesia: Elementos de catequesis fundamental*, Madrid 1991, s. 222-223.

⁶ Por. R. Rémond, *La secolarizzazione: religione e società nell'Europa contemporanea*, Roma 2003, s. 6-29.

⁷ Por. E. Alberich Sotomayor, *Educazione scolastica e azione ecclesiale. La distinzione tra insegnamento della religione nella scuola e catechesi della comunità cristiana*, w: *Manuale*

proces sekularyzacji, zauważalny od epoki Oświecenia, doprowadził do zmiany tej sytuacji. W wielu instytucjach, zwłaszcza określanych mianem: świeckie, dążono do radykalnego odejścia od przyznawanych Kościołowi przez wieki „praw i przywilejów”. Niejednokrotnie dokonywało się to na skutek otwartej polemiki, walki z instytucjami, które identyfikowane były z chrześcijaństwem. Owe działania, napięcia doprowadziły do wykształcenia różnorodnych modeli nauczania religii. Ich kształt i forma zależne były od relacji Kościół–państwo⁸.

Ksiądz E. Alberich zauważył, że wiek XIX naznaczony był promowaniem takich wartości, jak: wolność religijna, świeckość, demokracja, potrzeba odejścia od prostego nauczania „własnego katechizmu”. Forsowano poglądy głoszące, że w społeczeństwie demokratycznym, pluralistycznym, nie może istnieć nauczanie religijne skierowane tylko do konkretnego wyznania chrześcijańskiego⁹. Tak stopniowo rodziły się napięcia pomiędzy zwolennikami „multikulturowego” podejścia a tymi, którzy pragnęli być wiernymi tożsamości katolickiej. Owa debata doprowadziła do uznania szkolno-pedagogicznego charakteru nauczania religii. Postanowiono, że skoro jest ono obecne w szkole, powinno zatem zgadzać się z celami edukacyjnymi szkoły, uwzględniać jej potrzeby, sposób funkcjonowania, być otwartym na kooperację z innymi przedmiotami szkolnymi¹⁰. Tym samym zaczęto wymagać od nauczycieli religii, żeby z jednej strony byli reprezentantami Kościoła, a z drugiej posiadali odpowiednie przygotowanie dydaktyczne i pedagogiczne¹¹.

Badania nad dorobkiem naukowym ks. E. Albericha pozwoliły stwierdzić, że kluczową rolę we właściwym rozumieniu, odczytywaniu tożsamości nauczania religii w Europie, wyznaczeniu odpowiedniej relacji z katechezą odgrywa określenie celów tych realności. Według tego badacza na przestrzeni lat doszło do klarownego odróżnienia „nauczania religii w szkole” od „katechezy”, za którą odpowiedzialna jest wspólnota chrześcijan. Ksiądz E. Alberich rozwijał myśl, że poprawne zrozumienie istoty owej dystynkcji wymaga szczególnej uwagi, gdyż jej błędne postrzeganie prowadzi do niepotrzebnych konfliktów. Katecheza, rozumiana jako kościelna posługa Słowa, wychowanie do wiary dojrzałej, jest ze swej natury działalnością kościelną mającą skutkować nawróceniem,

dell'insegnante di religione. Competenza e professionalità, red. Z. Trenti, Torino 2004, s. 397-398.

⁸ F. Pajer, *Quale sapere religioso nella scuola pubblica? Dall'orizzonte europeo al caso Italia*, „Ricerche di Pedagogia e Didattica” 4 (2009), s. 1-4.

⁹ Por. R. Muda, *Koncepcja katechezy w ujęciu Emilio Albericha Sotomayora SDB*, Pełplin 2024, s. 99-101.

¹⁰ Por. E. Alberich Sotomayor, *La discussione sull'insegnamento della religione nella scuola. Suggestioni per una lettura della situazione attuale*, w: *Insegnare religione oggi. Nella scuola secondaria*, red. Istituto di Catechetica, t. 2, Torino 1977, s. 17-20.

¹¹ Por. E. Alberich Sotomayor, *La enseñanza religiosa escolar en España: Hitos de una evolución*, „Orientamenti Pedagogici” 37 (1990), s. 291-293. Należy tutaj podkreślić, że w Polsce przygotowanie pedagogiczne, wcześniej katechetów, a później nauczycieli religii, odbywało się na poziomie uniwersyteckim. Tylko w czasach głębokiego stalinizmu, w związku z zamknięciem niektórych wydziałów teologicznych lub z ograniczeniami liczbowymi przyjąć na te wydziały, nauczyciele religii przysposabiali się na kursach katechetycznych z przygotowaniem pedagogicznym, nieuznawany jednak przez władze PRL.

interioryzacją prawd wiary, natomiast cele nauczania religii katolickiej mają odniesienie przede wszystkim do wymiaru pedagogicznego. Zdaniem ks. E. Albericha owe cele można ująć w trzy kategorie: formacyjne, informacyjne i odnoszące się do wychowania do pokoju. Udzielanie prawdziwych, rzetelnych informacji dotyczących religii i Kościoła w dzisiejszym świecie naznaczonym prezentowaniem ogromnej ilości różnego rodzaju treści (niejednokrotnie nieprecyzyjnych i niewiarygodnych) jawi się jako szczególne istotne. Przystwojenie wartościowych informacji na temat Kościoła i religii może pomóc w ochronie przed wszelkimi formami ekstremizmów religijnych, postawami konformizmu w społeczeństwie i kulturze. Tematami, które obecnie powinny być poruszane na lekcjach religii są: tożsamość i znaczenie doświadczenia religijnego w historii, kulturze i życiu; poznanie istoty i zagrożeń, jakie płyną ze strony sekt i zjawisk okultystycznych; kryteria rozeznania autentyczności religijnej, cech dwuznaczności i niedojrzałości przejawów religijnych (infantylnizmu, fanatyzmu, fundamentalizmu); pluralizm religijny¹². Formacja sprzyja stawianiu pytań o sens życia, pomaga w odnalezieniu na nie odpowiedzi, zmierzeniu się z problemami, wyzwaniem, wpływa na integrację wyznawanych wartości z codziennym życiem. Zdaniem ks. E. Albericha w planowaniu i realizacji nauczania religii należy przyjąć „metodę antropologiczną”¹³. Tym, co wyznacza i determinuje jego tożsamość, są: pomoc i towarzyszenie uczniom w wyzwaniach doświadczanych przez nich na konkretnym etapie ich rozwoju¹⁴. Równie istotne jawi się wychowanie do pokojowej inkulturacji, otwarcia na inne religie, kultury, dostrzeżenie potrzeby i piękna dialogu¹⁵.

Podsumujmy: analiza twórczości ks. E. Albericha umożliwiła zaobserwowanie, że w realiach pluralistycznego i wielowyznaniowego społeczeństwa, jakim są Włochy, nauczanie religii w szkołach nie powinno być utożsamiane z katechezą. Główne zadanie tego nauczania to pomoc dzieciom i młodzieży w integralnym rozwoju, podejmowaniu wolnych i świadomych decyzji dotyczących ich życia. Dorobek tego badacza pozwolił klarownie ukazać, że aby na „pytania o sens” można było odpowiedzieć zgodnie z prawdą, by możliwe okazało się otwarcie serca na nadzieję, należy na nowo odkryć cel ludzkiej egzystencji, dla którego warto żyć. Wszystko to wymaga uczciwego poszukiwania i głębokiego zaangażowania. Publikacje ks. E. Albericha o znaczeniu wychowawczym, zatem kulturowym, pozwoliły scharakteryzować nauczanie religii katolickiej jako dyscypliny naukowej i przedmiotu szkolnego.

¹² Por. E. Alberich Sotomayor, *Catequesis evangelizadora: manual de catequética fundamental*, Madrid 2003, s. 226-227; tenże, *L'insegnamento della religione nella scuola. Una panoramica internazionale*, „Orientamenti Pedagogici” 2 (1971), s. 76-78.

¹³ Por. R. Muda, *Koncepcja katechezy w ujęciu...*, s. 100-102.

¹⁴ Por. E. Alberich, *Catequesis y praxis eclesial: identidad y dimensiones de la catequesis en la Iglesia de hoy*, Madrid 1983, s. 202-203.

¹⁵ Por. E. Alberich Sotomayor, *La nuova prospettiva concordataria italiana nel quadro del dibattito postconciliare*, „Orientamenti Pedagogici” 33 (1986), s. 1032-1035; tenże, *Chiesa, w: Progetto educativo pastorale: elementi modulari*, red. J.M. Prellezo García, J.E. Vecchi, Roma 1984, s. 430-440.

3. OBECNOŚĆ KULTUROWA NAUCZANIA RELIGII KATOLICKIEJ W SZKOLE WE WŁOSZECH

Nauczanie religii katolickiej we Włoszech odgrywa istotną rolę w kształtowaniu tożsamości kulturowej i społecznego dyskursu na temat wartości i tradycji. W latach 40. XX w. we Włoszech, wraz z utworzeniem Republiki rozpoczęła się debata nad formą i sposobem funkcjonowania państwa. Narzędziem, które miało temu służyć, była Konstytucja uchwalona 1 stycznia 1948 r. Zgodnie z zasadą „równej wolności między religiami” (art. 8 Konstytucji) otworzyła ona nowe przestrzenie działania różniące się znacząco od postanowień traktatowych, podpisanych między Stolicą Apostolską i Republiką Włoską 11 lutego 1929 r. Po kilku dekadach negocjacji doszło do jej rewizji i zmiany konkordatu. O ile konkordat z 1929 r. sformalizował nauczanie religii katolickiej jako „fundament i ukoronowanie całej edukacji publicznej”¹⁶, przekazywane w szkołach każdego stopnia w celu katechizacji uczniów, to po jego zmianach w 1984 r. nauczanie religii w szkole uzasadniono dzięki nowym kryteriom – prerogatywom. Stwierdzono, iż Republika uznaje „wartość kultury religijnej i, biorąc pod uwagę, że zasady katolicyzmu są częścią historycznego dziedzictwa Włoch, nadal zapewnia takie nauczanie w ramach celów szkoły” (*Ratifica ed esecuzione dell'accordo con protocollo addizionale, firmato a Roma il 18 febbraio 1984, che apporta modifiche al Concordato lateranense dell'11 febbraio 1929, tra la Repubblica italiana e la Santa Sede*, 121). Taki sposób argumentowania z jednej strony miał ukazać aprobatę państwa dla nauczania religii katolickiej, uwypuklić potrzebę kontynuowania jego funkcjonowania i niejako zabezpieczyć przyszłość realizacji tegoż w następnych latach, ale z drugiej strony wprowadził znaczącą zmianę dotyczącą jego tożsamości. Wyrażono to w przyjętych założeniach dotyczących funkcjonowania szkoły. Chodzi o ujęcie nauczania religii katolickiej w celach podejmowanych przez placówki oświatowe. W świetle oficjalnych dokumentów jako główny cel szkoły wskazano formację osoby i obywatela, niepełną, jeśli wykluczy się z niej wymiar religijny. Podkreślono, że formacja osoby nie może być tylko intelektualna, społeczna lub emocjonalna. Kompletna staje się dopiero z edukacją religijną. Innymi słowy, założeniem znajdującym się u podstaw takiej argumentacji była teza, iż w każdym człowieku istnieje „wymiar religijny”, który powinien być odkrywany oraz interpretowany w odniesieniu do kultury i tradycji Włoch mających swe korzenie w chrześcijaństwie.

Podejmując się badania zagadnienia obecności kulturowej nauczania religii katolickiej w szkole we Włoszech, należy postarać się zdefiniować termin: „kultura”. Jedną z pierwszych, powszechnie akceptowanych, jest utworzona pod koniec XIX w. definicja autorstwa Edwarda Tylora. Autor stwierdził, że „kultura, czyli cywilizacja, jest to złożona całość, która obejmuje wiedzę, wierzenia, sztukę,

¹⁶ Segretaria dello Stato, *Concordato fra la Santa Sede e l'Italia*, AAS 6 (1929), art. 36.

moralność, prawa, obyczaje oraz inne zdolności i nawyki nabyte przez ludzi jako członków społeczeństwa”¹⁷.

Jan Paweł II podkreślił 2 czerwca 1980 r. w siedzibie UNESCO, że kultura jest właściwym sposobem egzystencji, bytowania, dzięki której codzienność, jestestwo człowieka, staje się bardziej ludzkie¹⁸. Znaczący wpływ na formułowanie definicji kultury wywarło również przemówienie wygłoszone na forum UNESCO w Meksyku 1982 r., podczas którego uwypuklono fakt, iż kultura jest złożonym zbiorem specyficznych cech duchowych, materialnych, intelektualnych i emocjonalnych, charakteryzujących społeczeństwo lub grupę społeczną. Podkreślono, że obejmuje ona nie tylko sztukę i literaturę, ale także rozmaite sposoby życia człowieka, jego podstawowe prawa, systemy wartości, tradycje i wierzenia. To właśnie kultura pomaga człowiekowi dokonywać refleksji nad własnym życiem¹⁹.

Przedstawione powyżej definicje kultury wskazują na dwie ważne prawdy dotyczące jej relacji z wymiarem religijnym, znacząco wpływające na realizację nauczania religii we włoskich szkołach²⁰. Po pierwsze, kultura oddziałuje na kształt, formę nauczania religii katolickiej. Wiara jako taka, a w sposób szczególny chrześcijaństwo, stanowi integralną część tożsamości i ekspresji ludzi, źródło zasad i norm etycznych, czynnik wpływający na ich styl myślenia i życia, badanie i tworzenie, historię i wspólnotę. Kultura nigdy nie jest rzeczywistością religijnie obojętną, tak jak wiara nigdy nie jest kulturowo sterylna. Joseph Ratzinger w trakcie jednego z wykładów zauważył, że wiara tworzy kulturę, jest kulturą, wpływa na proces stawania się człowieka²¹. Analiza przedstawionych wcześniej definicji kultury pozwala zaobserwować, iż kultura dotyka tożsamości człowieka, istoty jego życia. Tym samym, zadaniem edukacji jest pomoc człowiekowi w stawaniu się coraz bardziej „ludzkim”, żeby mógł być w pełni i prawdziwie sobą. Potwierdzenie tej tezy można odnaleźć w dokumencie włoskiego Ministerstwa Edukacji, Uniwersytetów i Badań (*Ministero dell'Istruzione, dell'Università e della Ricerca*), zatytułowanym *Cittadinanza e Costituzione*, w którym stwierdzono, że kultura integralnie wpisuje się w rzeczywistość szkolną i stanowi, podobnie jak edukacja, jej kwalifikowany i niezbędny element. Nie istnieje więc nauczanie, które nie odnosiłoby się do dziedzictwa kulturowego. Co więcej,

¹⁷ E.B. Tylor, *Cywilizacja pierwotna: badania rozwoju mitologii, filozofii, wiary, mowy, sztuki i wyuczajów*, tłum. Z.A. Kowerska, J. Karłowicz, Warszawa 1896, s. 88.

¹⁸ Por. Jan Paweł II, *Przemówienie wygłoszone 2 czerwca 1980 roku w UNESCO*, „L'Osservatore Romano” 6 (1980), s. 4.

¹⁹ Por. UNESCO, Weltkonferenz über Kulturpolitik: Schlußbericht der von der UNESCO vom 26.7. bis 6.8.1982 in Mexico-Stadt veranstalteten internationalen Konferenz, München 1983, s. 226.

²⁰ Por. M. Wierzbicki, *Wychowanie religijne we Włoszech*, w: *Leksykon katechetyczny*, red. J. Kochel, J. Kotorz, Kielce 2022, s. 779-782.

²¹ Por. J. Ratzinger, *Cristo, la fede e la sfida delle culture*, „Nuova Umanità” 6 (1994), s. 66; K. Misiaszek, *Kultura i jej funkcja inkulturacyjna według Benedykta XVI/Josepha Ratzingera*, „Studia Katechetyczne” 19 (2023), s. 253–256.

Co więcej, to dzięki kulturze prowadzi ono do rozwoju talentów każdego wychowanka²².

Po drugie, można stwierdzić, że nauczanie religii wpływa na kulturę i pomaga w jej rozwoju. Bazując na przedstawionych do tej pory informacjach, można wskazać, że kluczowym zadaniem nauczania religii katolickiej we Włoszech jest pomoc w kreowaniu szkoły działającej w służbie osobie. Ten sam cel przyświeca kulturze i edukacji szkolnej. Nauczanie religii katolickiej zachęca do stawiania pytań dotyczących życia, relacji pomiędzy mężczyzną a kobietą, narodzin, pracy, cierpienia, śmierci i miłości, sytuacji dotyczących przeszłości, teraźniejszości i tego, co nieznane²³. Kolejnym, ważnym wkładem nauczania religii katolickiej w bogactwo kultury jest informowanie, jaki wpływ na kształtowanie, rozwój języka, powstawanie dzieł sztuki, nadawanie znaczenia symbolom, budowanie wolności wywarło chrześcijaństwo. Następnym, istotnym zadaniem, które realizuje się podczas nauczania religii katolickiej we Włoszech, zwłaszcza w kontekście dzisiejszego, „multikulturowego” społeczeństwa włoskiego, jest promowanie i nauka dialogu edukacyjnego, bazującego na słuchaniu pełnym szacunku, konfrontacji, dzieleniu się, przewyżnianiu trywialności, ograniczeń i uprzedzeń wobec jakiegokolwiek aspektu życia lub religii, zdolności krytycznego osądu oraz na osobistym i wspólnym planowaniu pomagającym i towarzyszącym w życiowych wyborach.

Zatem przyglądając się kulturowej obecności nauczania religii katolickiej w szkołach we Włoszech, można zaobserwować ścisłą zależność między omawianymi rzeczywistościami. Z jednej strony kultura wpływa znacząco na kształt i formy realizacji nauczania religii katolickiej, a z drugiej nauczanie religii katolickiej w szkołach ubogaca kulturę, pozwala na nią oddziaływać i lepiej ją rozumieć, szczególnie poprzez edukowanie młodego pokolenia w zakresie etyki, duchowości i historii chrześcijaństwa. Dzięki temu uczniowie zyskują głębsze zrozumienie włoskiego dziedzictwa oraz uczą się dialogu międzykulturowego w coraz bardziej zróżnicowanym społeczeństwie. Nauczanie religii katolickiej w szkołach staje się przestrzenią refleksji nad wartościami uniwersalnymi, co przyczynia się do wzbogacenia włoskiej tożsamości kulturowej.

²² Por. Ministero dell'Istruzione, dell'Università e della Ricerca, *Documento d'indirizzo per la sperimentazione dell'insegnamento di „Cittadinanza e Costituzione”*, Roma 2009, 249.

²³ Por. A. Kiciński, V. Annichiarico, *The Cultural Dimension of Catholic Liturgical Rites in Catholic Religious Education in the Context of the Objectives of the Education System in Italy*, „*Verbum Vitae*” 40 (2022) 4, s. 84-86; V. Annichiarico, *L'Irc tra continuità e innovazione: le nuove intese*, w: *Il tirocinio formativo attivo dell'insegnamento della religione cattolica*, red. V. Annichiarico, Monopoli 2015, s. 34-37.

ZAKOŃCZENIE

Kulturę dzieli się najczęściej na dobra materialne i niematerialne. Nauczanie religii katolickiej w perspektywie włoskiej dotyczy jednych i drugich dóbr. Odnosi się to również do całej edukacji w UE. Analiza założeń w szkole europejskiej dąży do kształtowania tożsamości kulturowej, która pomaga uczniom zrozumieć i docenić własne dziedzictwo kulturowe, zarówno regionalne, narodowe, jak i europejskie. Wkład ks. E. Albericha i innych przedstawicieli, jakim jest klarowne odróżnienie nauczania religii katolickiej od katechezy w szkole, nie dotyczy zamknięcia niektórych elementów edukacji w gmachu szkolnym, a pozostałych w budynkach parafialnych. Odpowiedzialni za naukę religii katolickiej we Włoszech i coraz częściej także w Polsce podkreślają, iż wspólna troska o wychowanie powinna skupić się na próbie zintegrowania swoich oddziaływań ze szkołą, wspólnotą parafialną i – przede wszystkim – z rodziną (z każdą z tych instytucji według jej możliwości i zadań). Należy jednak wskazać, że słowo: „zintegrowanie” nie oznacza dla Kościoła katolickiego: „umieszczenia wewnątrz”, np. szkoły, ale połączenie siecią wzajemnych relacji odzwierciedlających miłość pozwalającą rozpoznawać uczniów Jezusa Chrystusa.

Nauka religii katolickiej w większości krajów UE różni się od katechezy, ale jest z nią komplementarna. W nauczaniu religii katolickiej w szkole chodzi o dojrzałość człowieka wobec religii i chrześcijaństwa, a nie o chrześcijańską, którą można osiągnąć we wspólnocie wierzących, uczestnicząc w sakramentach wtajemniczenia chrześcijańskiego. Nauka religii katolickiej z perspektywy włoskiej służy dojrzewaniu człowieka i zakłada przewyciężanie ignorancji, obojętności, uprzedzeń, przesądów oraz infantylnej wiary w Boga. Wychodzi też z założenia, że uczestniczący w niej uczniowie niewierzący mogą odkryć wiarę, zachwycić się nią i podążać za jej wskazaniem, bez zarzutu o nadużycie i manipulację, ponieważ jest to zwykła „wypadkowa” związana z nauką religii katolickiej. Tak, jak nikt nie może być oskarżony o jakiegokolwiek manipulację, gdy uczeń, studiując literaturę, odkryje jej świat i za nim podąży lub dzięki wychowaniu fizycznemu zacznie aktywnie uprawiać sport, tak nie można oskarżyć nauki religii katolickiej, uznając, że nawet niewierzący może zafascynować się religijną perspektywą życia. Nauka ta zakłada również uszanowanie takich uczniów, którzy nie odkryją tej prawdy i pozostaną wierni dokonany wcześniej wyborom.

Włoska koncepcja nauczania religii katolickiej ukazuje także, w jaki sposób można ubogacić kulturę religijną, kształtując ją zgodnie z celami szkoły. Takie nauczanie pozwala uzyskać kompetencje naukowe wynikające z konfrontacji na temat człowieka, świata i Boga. Wprowadzenie w kulturowe ujęcie nauczania religii katolickiej w Unii Europejskiej z perspektywy włoskiej może pomóc w poszukiwaniach rozwiązań systemowych, sprzyjających dojrzewaniu osobowości w wymiarze religijnym w celu odkrycia i zaprojektowania własnego miejsca w społeczeństwie i w historii.

BIBLIOGRAFIA

- Alberich Sotomayor E., *Catequesis evangelizadora: manual de catequética fundamental*, Madrid 2003.
- Alberich Sotomayor E., *Catequesis y praxis eclesial: identidad y dimensiones de la catequesis en la Iglesia de hoy*, Madrid 1983.
- Alberich Sotomayor E., *Chiesa*, w: *Progetto educativo pastorale: elementi modulari*, red. J.M. Prellezo García, J.E. Vecchi, Roma 1984, s. 430-440.
- Alberich Sotomayor E., *Educazione scolastica e azione ecclesiale. La distinzione tra insegnamento della religione nella scuola e catechesi della comunità Cristiana*, w: *Manuale dell'insegnante di religione. Competenza e professionalità*, red. Z. Trenti, Torino 2004, s. 397-405.
- Alberich Sotomayor E., *L'insegnamento della religione nella scuola. Una panoramica internazionale*, „Orientamenti Pedagogici” 2 (1971), s. 1427-1445.
- Alberich Sotomayor E., *La catequesis en la Iglesia: Elementos de catequesis fundamental*, Madrid 1991.
- Alberich Sotomayor E., *La discussione sull'insegnamento della religione nella scuola. Suggestimenti per una lettura della situazione attuale*, w: *Insegnare religione oggi. Nella scuola secondaria*, red. Istituto di Catechetica, t. 2, Torino 1977, s. 17-28.
- Alberich Sotomayor E., *La enseñanza religiosa escolar en España: Hitos de una evolución*, „Orientamenti Pedagogici” 37 (1990), s. 283-295.
- Alberich Sotomayor E., *La nuova prospettiva concordataria italiana nel quadro del dibattito postconciliare*, „Orientamenti Pedagogici” 33 (1986), s. 1026-1037.
- Alberich Sotomayor E., *Laicità della scuola e insegnamento religioso: prospettive teologico-pastorali*, w: *Scuola e religione. Situazione e prospettive in Italia*, red. Istituto di Catechetica, t. 2, Roma 1973, s. 199-235.
- Annichiarico V., *L'Irc tra continuità e innovazione: le nuove intese*, w: *Il tirocinio formativo attivo dell'insegnamento della religione cattolica*, red. V. Annichiarico, Monopoli 2015, s. 23-72.
- Goliszek P., *Nauczanie religii w polskich przedszkolach i szkołach publicznych*, „Teki Komisji Prawniczej PAN” Oddział w Lublinie 2 (2020), s. 177-195.
- Jan Paweł II, *Przemówienie wygłoszone 2 czerwca 1980 roku w UNESCO*, „L'Osservatore Romano” 6 (1980), s. 4-6.
- Kiciński A., Annichiarico V., *The Cultural Dimension of Catholic Liturgical Rites in Catholic Religious Education in the Context of the Objectives of the Education System in Italy*, „Verbum Vitae” 4 (2022), s. 843-868.
- Kiciński A., *Tra parrocchia e scuola. L'evoluzione della catechesi in Polonia negli anni 1918–2001* (I parte), „Salesianum” 67 (2005) 2, s. 331-366; (II parte): „Salesianum” 3 (2005), s. 479-505; (III parte): „Salesianum” 1 (2006), s. 101-127.
- Kielan A., *Modele nauczania religii rzymskokatolickiej w krajach europejskich*, Kraków 2012.
- Kielan A., Panuś T., *The perspectives of catechesis in Europe*, Kraków 2010.

- L'Insegnamento della religione risorsa per Europa. Atti della ricerca del Consiglio delle Conferenze Episcopali d'Europa*, red. Conferenza Episcopale Italiana servizio nazionale per l'IRC, Torino 2008.
- Mezzasalma C., *La parola alta della vita: cultura, anima, fede nel postmoderno*, Firenze 2007.
- Milanesi G., *Religione e liberazione: ricerca sull'insegnamento della religione in Umbria*, Torino 1971.
- Ministero dell'Istruzione, dell'Università e della Ricerca, *Documento d'indirizzo per la sperimentazione dell'insegnamento di "Cittadinanza e Costituzione"*, Roma 2009.
- Misiaszek K., *Kultura i jej funkcja inkulturacyjna według Benedykta XVI/Josepha Ratzingera*, „*Studia Katechetyczne*” 19 (2023), s. 251-266.
- Muda R., *Koncepcja katechezy w ujęciu Emilio Albericha Sotomayora SDB*, Pelplin 2024.
- Osewska E., *Edukacja religijna w szkole katolickiej w Anglii i Walii w świetle „Living and Sharing Our Faith. A National Project of Catechesis and Religious Education”*, Tarnów 2008.
- Pajer F., *Quale sapere religioso nella scuola pubblica? Dall'orizzonte europeo al caso Italia*, „*Ricerche di Pedagogia e Didattica*” 4 (2009), s. 1-14.
- Ratzinger J., *Cristo, la fede e la sfida delle culture*, „*Nuova Umanità*” 6 (1994), s. 95-118.
- Ratifica ed esecuzione dell'accordo con protocollo addizionale, firmato a Roma il 18 febbraio 1984, che apporta modifiche al Concordato lateranense dell'11 febbraio 1929, tra la Repubblica italiana e la Santa Sede*, „*Gazzetta Ufficiale*” (10.04.1985) s. 6, (supplemento).
- Rémond R., *La secolarizzazione: religione e società nell'Europa contemporanea*, Roma 2003.
- Segretaria dello Stato, *Concordato fra la Santa Sede e l'Italia*, AAS 6 (1929).
- Sobór Watykański II, *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym Gaudium et spes* (1964).
- Tylor E.B., *Cywilizacja pierwotna: badania rozwoju mitologii, filozofii, wiary, mowy, sztuki i zwyczajów*, tłum. Z.A. Kowerska, J. Karłowicz, Warszawa 1896.
- UNESCO, *Weltkonferenz über Kulturpolitik: Schlußbericht der von der UNESCO vom 26.7. bis 6.8.1982 in Mexico-Stadt veranstalteten internationalen Konferenz*, München 1983.
- Wierzbicki M., *Wychowanie religijne we Włoszech*, w: *Leksykon katechetyczny*, red. J. Kochel, J. Kotorz, Kielce 2022, s. 779-782.